

**ЖИНОЯТ ҲОДИСАСИ СОДИР БЎЛГАН ЖОЙНИ КЎЗДАН
КЕЧИРИШДА ЖИНОЙИЙ ИНСЦЕНИРОВКА БЎЙИЧА
ТУСМОЛЛАРНИ ИЛГАРИ СУРИШ, УЛАРНИ ТЕКШИРИШ ВА
АНИҚЛАШ**

Саидкарим Хамидхужаевич АЛИМОВ

полковник

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги
Тошкент, Ўзбекистон

Аннотация

Мақолада жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечиришда жиноий инсценировка бўйича тусмолларни илгари суриш, уларни текшириш ва аниқлаш усуллари таҳлил этилган. Тусмолларни илгари суриш ва текшириш учун ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш баённомасини тузишнинг аҳамияти кўриб чиқилган.

Таянч сўзлар: инсценировка, тусмол (версия), тергов, тезкор-қидирув фаолияти, воқеа содир бўлган жойни кўздан кечириш, сўроқ қилиш.

**ВЫДВИЖЕНИЕ ВЕРСИЙ ПО ПРЕСТУПНЫМ ИНСЦЕНИРОВКАМ
ПРИ СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРИ ОСМОТРЕ МЕСТА
ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ИХ ПРОВЕРКА И РАСПОЗНАНИЕ**

Саидкарим Хамидхужаевич АЛИМОВ

полковник

Министерство внутренних дел Республики Узбекистан
Ташкент, Узбекистан

Аннотация

В статье проведен анализ выдвижения версий по преступным инсценировкам при совершения преступления при осмотре места преступления, а также их проверка и распознавание. В заключении были даны рекомендации по обстоятельствам, на которые следует обратить внимание в следственной практике при осмотре места происшествия.

Ключевые слова: инсценировка, версия, расследование, оперативно-розыскная деятельность, осмотр места происшествия, допросы.

Терговнинг дастлабки босқичининг бевосита вазифалари жиноят таркибини кўрсатувчи етарли далилларнинг мавжудлиги ёки йўқлигини, шунингдек, жиноят ишини юритишни истисно этувчи ҳолатларни тезда аниқлашдан иборат. Шу сабабли, ушбу босқичдаги барча ишлар кейинчалик иш бўйича қарор қабул қилиш учун етарли деб топилиши керак бўлган фактик маълумотларни тўплашга қаратилган. Шунингдек, содир этилган

жиноятларни ўз вақтида фош этиш ва юқори сифатли тергов қилишни таъминлаш дастлабки тергов самарадорлигини оширишнинг энг муҳим шарти ҳисобланади. Хусусан, жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечиришда фаолиятнинг билиш элементи вазиятни, фактларни, ҳодисаларни идрок этишни, улар орасидаги сабабчи алоқани ўрганишни, тусмолларни илгари суришни ўз ичига олади.

Фаолиятнинг қидирув элементи тақдим этилган тусмолларни текшириш, қидириш, жиноят ҳодисаси натижасида юзага келган ўзгаришларни аниқлаш, уларни текшириш, излар ва предметларни олиб қўйиш ҳисобланади. Жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечиришда фаолиятнинг тасдиқловчи элементи текширув давомида аниқланган изларни, предметларни, белгиланган фактларни аниқлаш, тасдиқлаш ва қайд этишдан иборат.

Тусмолларни илгари суриш терговчидан жиноят ҳодисаси содир бўлган жойда тасодифан эмас, балки эҳтиёткорлик билан ва мақсадга мувофиқ бўлган фактлар ва вазиятларни тўлиқ англашни талаб этади ва умумий баҳолашни эмас, балки жиноят изларини топишга имкон беради. Жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечириш мақсадга мувофиқлигини таъминлаш учун одатий тусмолларнинг номланиши ва тасдиқланишига, шунингдек, ушбу ҳодисани, унинг индивидуал элементларини ва ушбу ҳодиса натижасида содир бўлган жойни тушунтириши мумкин бўлган текширишни талаб қиладиган ҳодиса шароитларини ҳисобга оладиган тусмолларга асосланган бўлиши керак. Бу эса терговчидан кўздан кечириш вақтида ҳар бир ҳаракатнинг йўлини ва натижаларини доимий равишда таҳлил қилишни талаб этади. Тусмоллар муайян фактлар ва ҳолатларнинг мазмунини аниқлаш учун ҳам, ахборот манбаларини қидириш учун ҳам (излаш тусмоллари) тузилади [7].

Жиноят иши қўзғатилгунга қадар амалга ошириладиган жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг бошида, муайян жиноят тури мавжудлигини ёки йўқлигини аниқлаш учун бутун ҳодисанинг моҳияти

ҳақида умумий тусмоллар тақдим этилади ва текширилади. Бундай тусмолларнинг ҳақиқий базаси жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечиришдан олдин жабрланганларнинг аризалари ва тушунтиришлари, гувоҳларнинг тушунтиришлари, ҳодисани биринчи бўлиб билган шахслар томонидан олинган маълумотлардан иборат бўлади.

Агар жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечириш вақтида жасаднинг топилганлиги тўғрисида фақат маълумот мавжуд бўлса, кўздан кечириш бошланишидан олдин барча эҳтиморлий тусмоллар илгари сурилади ва текширилади, бу эса ўлимнинг бошланишини тушунтириши мумкин: касаллик туфайли табиий ўлим, бахтсиз ҳодиса, ўз жонига қасд қилиш, эҳтиётсизлик оқибатидаги ўлим, қасддан соғлиққа зарар етказиш орқали ўлим, қасддан одам ўлдириш.

Жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечириш жараёнида тақдим этилган тусмоллардан ҳар бирининг фойдасига гувоҳлик берадиган барча фактлар ва ҳолатлар аниқланиши, аксинча, ҳодиса ҳақидаги муайян одатий тусмолни рад этиш ёки сўроқ қилиш керак.

Тергов қилинаётган жиноят ҳодисасини содир этишда юзага келадиган изларнинг турлари ва жойлари ҳақидаги криминалистик фанлардан фойдаланиш асосида бундай излар, уларнинг эҳтимолий ёки керакли мазмуни бўлиши керак ёки қолиши мумкин бўлган объектлар ҳақида одатий қидирув тусмоллари илгари сурилади ва уларни аниқлаш, фош қилиш ва олиб қўйишга қаратилган ҳаракатлар мақсадга мувофиқ амалга оширилади.

Тусмолларни илгари суриш ва текшириш тергов қилинаётган воқеа ва жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечиришда топилган излар ва объектлар ўртасида сабабчи алоқанинг мавжудлигини ёки йўқлигини тўғри аниқлаш имконини беради.

Жиноят ҳодисаси содир бўлган жой кўздан кечирилаётганда умуман жиноят ҳодисаси моҳиятининг умумий тусмолларини илгари суриш ва текшириш билан бир қаторда жиноятнинг алоҳида ҳолатлари: вақт, усул, қурол ва уни амалга ошириш воситалари, уни содир этган шахслар, улар

билан жабрланувчи ўртасидаги алоқалар ҳақидаги махсус тусмоллар таклиф қилинади ва текширилади. Хусусий тусмоллар, шунингдек, умумий, дастлабки кўздан кечириш вақтида мавжуд бўлган ва унинг давомида келадиган маълумотни ҳисобга олган ҳолда тузилади [3]. Жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг дастлабки босқичида одатда муайян турдаги жиноятларни тергов қилиш амалиётининг умумлаштирилган маълумотларига асосланган одатий хусусий тусмоллар тақдим этилади ва текширилади.

Жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечириш пайтида аниқланган излар ва предметлар асосида олинган фактлар – жиноятчининг жинси, ёши, жисмоний маълумотлари, унинг жиноят қурбони билан муносабатлари ўртасидаги сабабий боғлиқлик таҳлили тузилади.

Масалан, хонадонда жасад топилса, ҳужум излари ва ўзаро жанжал излари йўқлиги, жиноят жабрланувчи билан таниш шахс томонидан содир этилгани ва ҳужумнинг иккинчиси учун кутилмаган ҳол экани ҳақидаги тусмолни илгари суришга имкон беради.

Текширув давомида қўллаш учун эркак кишининг касбларида (чилангар, механик, электрчи ва бошқалар) ишлайдиган шахслар томонидан маҳорат ёки катта жисмоний куч талаб этиладиган асбобларнинг излари аниқлангани шахснинг жиноят содир этгани ҳақидаги тусмолни илгари суришга имкон беради. Жиноят ҳодисаси жойида сигарет қолдиқлари, кийим-кечак, идиш-товоқ, соч турмаги, соч парчалари ва лаб бўёғи излари каби нарсаларнинг топилиши жиноятчининг аёл экани ҳақидаги тусмолни илгари суришга асос бўлади. Жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечириш пайтида олинган маълумотлар, шунингдек, жиноятларни тергов қилиш амалиётидан олинган ва умумлаштирилган маълумотлардан фойдаланиш жиноятда гумон қилинувчиларнинг ёшига оид шахсий тусмолларни илгари суриш ва текшириш имконини беради.

Жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечириш пайтида тусмолларнинг илгари сурилиши ва текширилиши унинг барча босқичларида

(тайёргарлик, ишчи ва якуний; бунда идентификация қилиш элементлари устунлик қилади, шу билан жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечириш ва унинг натижаларини қайд этиш) юқори сифатли бажарилишини таъминлайди.

Жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечириш баённомаси терговчининг қидирув ва тасдиқлаш ҳаракатларининг мантиғини воқеа жойида аниқ кўрсатиши учун тузилиши керак, улар орқали қайси умумий ва хусусий тусмоллар баённомада қандай ҳолатларда акс эттирилгани, у ёки бошқа тусмолни қўллаб-қувватлаши ёки рад этилиши аниқланади. Бундан ташқари, тусмолларнинг мазмуни ва уни текшириш натижаларини баҳолаш баённомада акс этмаслиги керак.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 141-моддасига мувофиқ, кўздан кечириш баённомасида кўздан кечириш давомида топилган барча нарсалар, улар қандай тартибда кўздан кечирилган бўлса, худди шу тартибда, кўздан кечириш пайтида қандай ҳолатда кузатилган бўлса, худди шу ҳолатда қайд этилади. Кўздан кечириш ўтказилган ҳодисанинг моҳияти, уни ўтказиш механизми ва ҳолатлари тўғрисида терговчининг тусмолий хулосалари, тусмоллари, баҳолаш хулосалари текширув баённомасида акс этмаслиги керак. Дастлабки тусмолга асосланиб тушунтирилиши мумкин бўлмаган ҳар қандай салбий ҳолатни кўздан кечиришда уни кўздан кечириш баённомасида акс эттириш керак, аммо биринчи қарашда бу ҳодисани инсценировка қилишни кўрсатадиган аниқ хулоса чиқармаслик лозим.

Кўздан кечириш натижалари умумий (агар кўздан кечиришдан кейинги ҳодисанинг моҳияти ҳали аниқланмаган бўлса) ва тергов режасига киритилган хусусий тусмолларни кўрсатиш ва текшириш учун ҳақиқий асос бўлиб хизмат қилади [6].

Терговчининг жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечиришда аниқлаш фаолиятининг муҳим таркибий қисми — дастлабки тергов органларини йўлдан оздириш мақсадида содир бўлган ҳодисанинг ҳолатига

мос келмайдиган вазиятни сунъий равишда яратиш фактлари – инсценировка белгиларини аниқлашдир [8].

Бугунги кунда амалиётда инсценировканинг қуйидаги турлари мавжудлигини келтиришимиз мумкин:

1) жиноий характерга эга бўлмаган ҳодиса ниқоби остида жиноятни яшириш (масалан, қотилликни инсценировка қилиш учун бахтсиз ҳодиса ёки ўз жонига қасд қилиш);

2) битта жиноятни бошқаси ниқоби остида яшириш (масалан, пулни ўзлаштириш ёки ўғирликни инсценировка қилиш мақсадида ўғирликни уюштириш);

3) жиноятнинг баъзи бир ҳолатларини унинг алоҳида элементлари тўғрисида ёлғон тасаввурни келтириб чиқариш билан яшириш (бошқа шахс томонидан бошқа жойда, бошқа вақтда, бошқа сабабларга кўра жиноятнинг пайдо бўлиши);

4) ахлоқсиз хулқ-атвор, бепарволик ва бошқа жиноятларни содир этилган жиноят шаклида яшириш (масалан, пул ёки ҳужжатлар йўқолишини инсценировка қилиш мақсадида ўғирлик уюштириш).

Инсценировка белгилари, хусусан, турли қарама-қарши ҳолатлар, вазиятни сунъий равишда [2] ўзгартириш фактлари, жиноятларнинг ноёб белгилари мавжудлиги, алоҳида изларнинг ёрқин намоёнлиги ва бошқалар. Инсценировка белгилари жиноят ҳодисаси жойининг моддий шароитида салбий ҳолатлар кўринишида акс этади.

Жиноят ҳодисаси содир бўлган жойда ҳодиса ҳақида маълумот олиб борадиган инсценировка излари уни амалга оширган шахснинг иродаси ва хоҳишидан ташқари пайдо бўлади. Уларнинг шаклланиши ҳаяжон, вақт танқислиги шароитида жиноятчининг шошилиши, зарур кўникмаларнинг йўқлиги ва бошқалар билан таъминланади. Баъзи ҳолларда инсценировка қилган шахс, худди кўргандек, жиноят ҳодисасини унга ёқимли тарзда тақдим этишга ҳаракат қилиб, хотиржам, моҳирона ва эҳтиёткорлик билан ҳаракат қилиб, энг мақбул мақсадга эришиш учун ҳамма нарсани қилади,

лекин мутаносиблик, воқелик ҳиссини йўқотади. Бундай ҳолларда у симуляция қилинган жиноят ҳодисасининг ортиқча, ҳақиқий бўлмаган кўплаб изларини қолдиради ва айни пайтда уларга аниқ бир белги беради, у яратган тасвирга ғайритабиий из қолдиради.

Терговчи томонидан инсценировкани аниқлаш учун қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади: ҳодисанинг руҳий моделини яратиш, унинг белгилари жиноят ҳодисаси содир бўлган жойда ва юзада ётган кўринади, ҳамма нарса шу тарзда содир бўлган деган фикрни акс эттиради; ушбу вазиятда юзага келиши мумкин бўлган бошқа ҳодисаларнинг рақобатдош моделларини яратиш (масалан, қотилликни инсценировка орқали ўз жонига қасд қилиш); моделларни ўрганиш, уларнинг оқибатларини бартараф этиш ва уларни текшириш; баъзи бир оқибатларнинг ҳақиқий ва бошқаларнинг ҳақиқий эмаслигини аниқлаш; моделлар ва топилган изларни текширишдан чиқариб ташланмайдиган, ҳар қандай моделдаги аслига (ҳақиқатда рўй берган ҳодиса) мувофиқлиги тўғрисида хулоса чиқариб, қиёсий таҳлилни тақдим этиш; ушбу моделнинг ҳақиқатини объектив равишда тасдиқловчи ва хато эҳтимолини истисно қиладиган қўшимча маълумотларни олиш бўйича чоралар кўриш; ҳодисани аниқлаш жараёнини якунлаш тўғрисида қарор қабул қилиш.

Жиноий инсценировкани аниқлаш жараёни муайян кетма-кетликда амалга оширилади [9]: дастлаб терговчи ҳодиса содир бўлган жойнинг мавжуд ҳолати ва ушбу тергов шароитида зарур бўлган зиддиятларни аниқлаш орқали ҳақиқий ҳодисанинг моҳиятини очиқ берувчи ҳаёлий ҳодисанинг ҳолатини англайди, шунингдек, ҳозирги вазиятни бошқа далил манбаларидан олинган ва ҳозирги вақтда мавжуд бўлган бошқа маълумотлар билан таққослайди, ва ниҳоят, ушбу жойда ҳақиқатан ҳам содир бўлган жиноят ҳодисаси аниқланади.

Салбий ҳолатлар тўғрисидаги маълумотлар [4], айниқса, инсценировка қилинган ҳодисалар, жиноий ёки жиноий бўлмаган бўлсин, ҳодисанинг моҳиятини яққолроқ аниқлашга имкон беради.

Жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечириш пайтида салбий ҳолатлар аниқлангани асосида қуйидагича хулоса қилиш мумкин:

- 1) терговчи томонидан илгари сурилган тусмол нотўғри бўлса;
- 2) жиноят инсценировка қилинган бўлса;
- 3) ҳодиса механизми бунга қизиққан шахслар томонидан нотўғри талқин қилинган бўлса.

Жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечириш вақтида терговчи салбий ҳолатларни аниқлаш учун:

1) аниқланган предметлар ва изларни аниқлаш билан чегараланиб қолмаслик, аммо илгари сурилган тусмолларни ҳисобга олган ҳолда уларнинг жойлашуви ва ҳолати ҳақида изоҳ топишга ҳаракат қилиши;

2) муайян тусмолни илгари сурган ҳолда уни тасдиқлайдиган маълумотларни тўплаш билан чекланиб қолмасдан, бошқа тусмолларни тасдиқловчи бошқа маълумотларни фаол равишда излаши;

3) ҳодиса содир бўлган жойнинг аниқ ҳолати билан боғлиқ шахслар томонидан берилган аниқ бўлган тушунтиришларни солиштириши;

4) муайян ҳаракатлар натижасида муайян оқибатларга олиб келиши мумкинлиги ҳақида маслаҳат олиш орқали мутахассисларнинг ёрдамидан фойдаланиши керак [1].

Жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечириш вақтида салбий ҳолатлар текширилиши керак ва уларнинг йўқлиги ёки мавжудлиги хусусида баённомада акс эттирилиши лозим. Муайян вазиятларни салбий деб таснифлаш уларни баҳолаш натижаси бўлгани сабабли уларни жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечириш баённомасида салбий деб номлаш мумкин эмас.

Жиноят содир бўлган жойни кўздан кечиришда энг қийин масала билишнинг келишмовчилик ҳолатидир, агар бирор-бир оқилона тусмол кутилмаганда унга зид бўлган факт томонидан рад этилса, фактлар бир-бирини инкор этмайди, балки бир-бири билан рақобатлашади. Бир қатор

ҳолатларда, бу қоида тариқасида, жиноятни яшириш ёки бошқача айтганда, инсценировка билан боғлиқ [5].

Инсценировкани амалга ошириш бўйича жиноий фаолият бир бутун сифатида муайян ҳодисанинг ҳолатини сунъий равишда яратиш ва муайян ҳодисанинг мавжуд ҳолатининг айрим элементларини ўзгартиришдан иборат бўлиши мумкин.

Бундан ташқари, назариячи юристлар ва амалиётчилар инсценировкадан тез-тез фойдаланиладиган турлар сифатида қуйидагиларни қайд этишади:

1) жиноят содир этилганини яшириш (масалан, ўғирликни яшириш учун ёнғин содир этилади);

2) бир жиноятни яшириш, бошқасини кўрсатиш (масалан, қотиллик йўл-транспорт ҳодисаси остида яширинган);

3) жиноятни инсценировка қилиш (масалан, тўловларни олиш учун эски, аммо суғурталанган автомобилни ёқиш);

4) жиноий бўлмаган хатти-ҳаракатни жиноий ҳолга келтириш (масалан, хиёнат қилган турмуш ўртоғини жавобгарликка тортиш мақсадида аёлнинг ўз-ўзига зарар етказиши);

5) айрим далилларни сохталаштириш ва терговни нотўғри йўлга йўналтириш (масалан, бошқа шахснинг шахсий ҳужжатларини жиноят жойига ташлаш).

Жиноят содир этилган жой ёки ҳодисанинг жуда ёрқин тасвири инсценировка кўринишининг ўзига хос хусусияти ҳисобланади.

Терговчига керакли тушунтиришни қўллашга ҳаракат қилиб, жиноятчи жиноят содир этилган жойни энг ишончли тарзда тақдим этишга интилади. Унинг фикрича, бунга визуал тарзда тасвирлаш керак бўлган ҳодиса белгиларига тақлид қилиш орқали эришиш мумкин. Бундай ҳолда кўпинча мутаносиблик ҳисси йўқолади. Натижада кўздан кечириш вақтида асоссиз йўқ қилиш, қасддан тартибсизликлар, изларнинг ҳаддан ташқари ифодалангани аниқланди. Хусусан, хаёлий, сунъий муҳитни яратишда

жиноий ҳаракатни содир этган шахснинг у ёки бошқа хатти-ҳаракатлари муқаррар равишда нарсаларнинг умумий бирикмаларига зид бўлади ва айнан шу қарама-қаршиликлар жиноятни очиш жараёнида энг муҳим ҳолатлар ҳисобланади.

Таъкидлаш керакки, жиноятни содир этган шахснинг ва содир этилган жиноятни тергов қилаётган терговчининг ўзаро таъсирининг мақсадлари аниқ қарама-қаршидир, чунки жиноят содир этган шахс қилган ишлари учун жиноий жавобгарликка тортилишини истамайди ва ёлғон ҳаракатларни амалга оширишнинг турли усуллари ёрдамида терговнинг олдини олиш ва ҳақиқий ҳодисадан чалғитиш орқали айбдорлигини яширишга ҳар қандай йўл билан ҳаракат қилади.

Шундай қилиб, жиноятчилар ўз ҳаракатларини яшириш учун аксарият ҳолларда турли ниқоблар ва қалбакилаштиришлардан фойдаланадилар ёки, бошқача айтганда, улар жиноятни инсценировка сифатида яширишнинг бундай комбинацияланган усулидан фойдаланадилар. Шу боис, жиноятни аниқлаш ва фош этиш янада қийинлашади. Охир-оқибат жиноий ҳаракатни содир этган шахс ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришни мураккаблаштиришга, терговчини терговнинг салбий натижасини олиш учун махсус ихтиро қилган ҳолатлар ва ҳолатларнинг ёлғон йўли томон йўналтиришга ҳаракат қилади.

Яширин жиноятларни тергов қилиш жараёнида терговчининг ҳодиса ва айбланувчининг шахси тўғрисида маълумот олиш манбаи сифатида аналитик-рефлексли фаолияти устувор аҳамиятга эга. Буни кўпгина жиноятчилар яхши билишади ва шунинг учун ҳам жиноят ҳодисаси содир бўлган жойни кўздан кечиришда терговчи ҳар хил номувофиқликлар билан курашишга мажбур. Бу ҳолатда белгиларнинг бир қисми жиноят содир этилган жойда бошқа белгилар гуруҳига мос келмайди ёки манфаатдор шахсларнинг тушунтиришларини жиноят содир этилган жой билан таққослашда номувофиқликлар юзага келади. Ҳодиса тасвирини бузиб, уйдирма муҳит яратиб, шахсий далилларни сохталаштириш билан

хуқуқбузар терговчини ҳодиса ҳақидаги нотўғри таассурот билан илҳомлантиришга, терговни нотўғри йўл билан олиб борадиган чалғитувчи тушунчалар келтириб чиқаришга ҳаракат қилади.

Жиноятни яшириш усулида жиноятчининг характери ва қобилияти, унинг кўникмалари ва одатлари, тасаввурлари, ихтиролари намоён бўлади. Шу билан бирга, жиноятчининг тегишли турдаги жиноятнинг ўзига хос излари ҳақидаги муайян моддий далилларнинг тергов жараёнидаги ўрни ҳақида хабардорлиги ҳам катта аҳамиятга эга.

Жиноят содир этилган жойда турли жиноий инсценировкаларни яратиш билан боғлиқ мақсадларни аниқлаш жараёнларини ўрганиш инсценировка томонидан яширилган жиноятларнинг субъектив тарафини билишнинг муҳим шартидир.

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиқиб биз қуйидаги таклифларни илгари сурмоқчимиз. *Биринчидан*, жиноий инсценировкани аниқлашда дастлабки суриштирув ва тергов органи ходимлари суд психологик маълумотга эга бўлиши лозим ҳисобланди. Сабаби, жуда кўп ҳолларда маҳоратли, тажрибали ёки психологик маълумотга эга бўлмаган ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимлари олиб борилган суриштирув-тергов жараёнларида жиноий инсценировкачилар тузоғига тушиб, ўзлари сезмаган ва англамаган ҳолда уларнинг хоҳиш-истакларига асосан иш кўришлари эҳтимолдан холи эмас. *Иккинчидан*, тергов органи ходимлари орасида тажрибаси ва маҳоратини инобатга олган ҳолда оғир ва ўта оғир турдаги жиноят ишларини тергов ходимлари орасида тўғри тақсимлаш тизимни жорий қилиш давомида “устоз–шогирд” анъаналаридан кенг фойдаланиш, шунингдек, суриштирувчилар ва терговчилар ўртасида ўзаро тажриба алмашиш тизимини жорий этиш лозим. *Учинчидан*, савияси ва тажрибаси юқори бўлган терговчилар томонидан оғир ва ўта оғир жиноят иши бўйича олиб борилган тергов хатти-ҳаракатлари натижасида тергов дастурини ҳамда ушбу жиноят иши юзасидан маълумотнома тузиш механизмини ташкиллаштириш лозим. Мазкур механизм натижасида тузилган тергов

дастури ва маълумотномалар алоҳида иш жилдларида тикиб борилиши натижасида келажакда ёш терговчи ва бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходимларига жиноятларни тез фош қилиш ҳамда олдини олишга ёрдам беради. Шунингдек, жиноий инсценировканинг олдини олиш ва ҳар қандай ҳуқуқбузарликларга йўл қўймаслик мақсадида тегишли тартибда тарғибот ҳамда ташвиқот ишлари олиб боришга замин яратилади. *Тўртинчидан*, жиноий инсценировка билан боғлиқ бўлган жиноятларнинг фош этилиши, уларнинг келиб чиқишига сабаб бўлувчи омилларни аҳолига таъсирчан тарзда етказиб бориш механизмини яратиш ҳозирги давр талабидир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси. Lex.uz
2. Астанов И.Р. Жиноят ишлари бўйича экспертиза ўтказиш: назария ва амалиёт: дисс. ... юрид. фан. номзоди. – Тошкент: ТДЮИ, 2010.
3. Бартенев Е.А. Тактика осмотра места происшествия и трупа. – Новосибирск, 2015.
4. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. – СПб, 1908.
5. Еникеев М.И. Основы юридической психологии: Учебник / Под ред. М.И. Еникеева. – Москва: Норма, 2009.
6. Лозовский Д.Н. Программно-целевой метод в процессе расследования преступлений [Электронный ресурс] // Вест. Адыг. гос. ун-та. Электрон. дан. [Б.м.], № 3. 2010. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/programmno-tselevoy-metod-v-protssesse-rassledovaniya-prestupleniy> (дата обращения 12.10.2019).
7. Пулатов Ю.С., Утанов М.А. Преступное поведение: Уголовно-правовой и криминалистический анализ //Хуқуқ–Право–Law. – Тошкент: 2005. – № 2. – С. 33-35.
8. Хакбердиев А. Жиноий инсценировкаларни таснифлашнинг назарий асослари, уларни аниқлаш ва тергов қилиш методикаси: юридик фанлар бўйича (PhD) фалсафа докторлиги диссертацияси. – Тошкент, 2021 й.

9. Ҳақбердиев А. Жиноий инсценировка тушунчаси, элементлари, уларни аниқлаш ва тергов қилиш усуллари //Юридик фанлар ахборотномаси, 2020. – № 1. – Б. 172-174 б.